

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Лоренс
СТЕРН

■

ТРИСТРАМ ШЕНДІ

РОМАН

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2014

Ταράσσει τοῦζ Ἀυθρῶπουζ οὐ τὰ Πράγματα,
'Ἄλλὰ τὰ περὶ τῶν Πραγμάτων Δόγματα¹

ВИСОКОПОВАЖНОМУ МІСТЕРОВІ ПІТТУ

Сер,

Ніколи ще бідолаха-письменник не покладав менше надій на свою присвяту, ніж покладаю я; адже вона написана в глухому кутку нашого королівства, у відлюдному будинку під солом'яним дахом, де я живу в постійних зусиллях веселістю захистити себе від нездужань, спричинених поганим здоров'ям, та інших життєвих зол, твердо переконаний, що кожного разу, коли ми всміхаємось, а тим більше коли сміємося, — усмішка наша та сміх дещо додають до недовгого нашого життя.

Уклінно прошу вас, сер, зробити цій книзі честь, узявши її (не під захист свій, вона сама за себе постоїть, але) з собою в село, і якщо мені коли-небудь доведеться почути, що там вона викликала у вас усмішку, або можна буде припустити, що у скрутну хвилину вона вас розважила, я вважатиму себе таким же щасливим, як міністр, або, можливо, навіть щасливішим за всіх міністрів (за одним тільки винятком), про яких я коли-небудь читав або чув.

Перебуваю, великий муж

і (що більш до вашої честі)

добра людина,

вашим доброзичливцем і

дуже шанобливим

співвітчизником,

АВТОР

¹ Людей страшать не справи, а тільки думки про ці справи (грецьк.).

Розділ I

Я бажав би, щоб мій батько або мати, а то і обоє вони разом, — адже обов'язок цей лежав однаково на них обох, — розмірковували над тим, що вони роблять у той час, коли вони мене зачинали. Якби вони належним чином подумали, наскільки багато що залежить від того, чим вони тоді були зайняті, — і що справа тут не лише в народженні розумної істоти, але що, ймовірно, її щаслива статура і темперамент, можливо, її здібності й сам склад її розуму — і навіть, звідки знати, доля всього її роду — визначаються їх власною натурою та самопочуттям — — якби вони, належним чином усе це зваживши і обдумавши, відповідно вчинили, — — то, я твердо перекоаний, я посідав би зовсім інше становище у суспільстві, ніж те, в якому читач, імовірно, мене побачить. Дійсно, добрі люди, це зовсім не така маловажна річ, як багато хто з вас думає; всі ви, вважаю, чули про життєві духи, про те, як вони передаються від батька до сина, і т. ін. і т. ін. — і багато що інше з цього приводу. Так от, повірте моєму слову, дев'ять десятих розумних речей і дурощів, які творяться людиною, дев'ять десятих її успіхів і невдач на цьому світі залежать від рухів і діяльності названих духів, від різноманітних шляхів і напрямів, по яких ви їх посилаєте, так що, коли їх пущено в хід, — правильно чи неправильно, байдуже, — вони в сум'ятті мчать уперед, як очманілі, і, рухаючись знову і знову по одному і тому ж шляху, швидко перетворюють його на второвану дорогу, рівну і гладеньку, як садова алея, з якої, коли вони до неї звикнуть, сам біс часом не в силах їх збити.

— *Послухайте, любий, — мовила моя мати, — ви не забули завести годинник? — Господи Боже! — вигукнув батько спересердя, прагнучи в той же час приглушити свій голос, — чи бувало коли-небудь від створення світу, щоб жінка перебувала чоловіка таким безглуздим запитанням? — Що ж, скажіть, мав на увазі ваш батечко? — — Нічого.*

Розділ II

— Але я нічогосінько не бачу ні хорошого, ні поганого в цьому запитанні. — Але дозвольте вам сказати, сер, що воно щонайменше було надзвичайно недоречним, — тому що розігнало і розсіяло життєвих духів, обов'язком яких було супроводжувати ГОМУНКУЛА, йдучи з ним рука в руку, щоб у цілості доставити до місця, призначеного для його прийому.

Гомункул, сер, хоч би в якому жалюгідному та смішному світлі він не уявлявся в наше легковажне століття поглядам дурості й упередження, — на погляд розуму, за наукового підходу до справи, визнається *істотою*, захищеною правами, що належать їй. — Філософи мізерно малого, які, до речі сказати, мають найбільш широкі уми (отже душа їх обернена пропорційна їх інтересам), неспростовно нам доводять, що *гомункул* створений тією ж рукою, — підлягає тим же законам природи, — наділений тими ж властивостями і здатністю до пересування, як і ми; — що, як і ми, він складається зі шкіри, волосся, жиру, м'яса, вен, артерій, зв'язок, нервів, хрящів, кісток, кісткового і головного мозку, залоз, статевих органів, крові, флегми, жовчі та зчленувань; — — — є істотою такою ж діяльною — і в усіх відношеннях такою самою нашою ближньою, як англійський лорд-канцлер. Йому можна зробити послуги, можна його образити, — можна дати йому задоволення; словом, йому притаманні всі домагання та права, які Тулій, Пуфендорф і кращі письменники-моралісти визнають такими, що впливають із людської гідності й відносин між людьми.

А що, сер, коли в дорозі з ним, самотнім, трапиться яке-небудь нещастя? — або коли від страху перед нещастям, природного в такому юному мандрівнику, хлопчина мій дістанеться місця свого призначення в найжалюгіднішому вигляді, — — вкрай виснаживши свою м'язову та чоловічу силу, — привівши в невимовне хвилювання власних життєвих духів, — і якщо в такому плачевному стані розладу

нервів він пролежить дев'ять довгих, довгих місяців поспіль, перебуваючи під владою раптових страхів або похмурих сновидінь і картин фантазії? Страшно подумати, яким багатим ґрунтом послуговувало б усе це для тисячі слабостей, тілесних і душевних, від яких потім не могло б остаточно його вилікувати ніяке мистецтво лікаря чи філософа.

Розділ III

Наведеним анекдотом зобов'язаний я моєму дядькові, містерові Тобі Шенді, якому батько мій, чудовий натурфілософ, що дуже захоплювався тонкими міркуваннями про найнікчемніші предмети, часто гірко скаржився на заподіяний мені збиток; особливо ж одного разу, як добре пам'ятав дядько Тобі, коли батько звернув увагу на дивну клишоногість (власні його слова) моєї манери пускати дзиґу; роз'яснивши принципи, за якими я це робив, — старий похитав головою і тоном, що виражав скоріше засмучення, ніж докір, — сказав, що все це давно вже відчувало його серце і що як теперішне, так і тисяча інших спостережень твердо його переконують у тому, що ніколи я не думатиму і не поводитимуся подібно до інших дітей. — *Але, на жаль!* — вів далі він, знову похитавши головою та втираючи сльозу, що котилася по його щоці, — *нещастя мого Трістрама почалися ще за дев'ять місяців до його появи на світ.*

Моя мати, що сиділа поруч, підвела очі, — але так само мало зрозуміла те, що хотів сказати батько, як її спина, — зате мій дядько, містер Тобі Шенді, який багато разів уже чув про це, зрозумів батька прекрасно.

Розділ IV

Я знаю, що є на світі читачі, — як і безліч інших добрих людей, що зовсім нічого не читають, — які доти не заспокоюються, поки ви їх не втаємничите від початку до кінця в усе, що вас стосується.

Тільки зважаючи на цю їх примху і тому, що я за природою не здатний обдурити чиї-небудь очікування, я і заглибився в такі подробиці. А оскільки моє життя й погляди, ймовірно, чинитимуть деякий шум у світі й, якщо припущення мої правильні, матимуть успіх серед людей усіх звань, професій і міркувань, — читатимуться не менше, ніж сам «Шлях паломника» — доки їм насамкінець не випаде доля, якої Монтень побоювався для своїх «Дослідів», а саме — валятися на вікнах віталень, — то я вважаю необхідним приділити трохи уваги кожному по черзі й, отже, маю попросити вибачення за те, що ще деякий час ітиму по обраному мною шляху. Словом, я дуже задоволений, що почав історію мого життя так, як я це зробив, і можу розповідати в ній про все, як говорить Горацій, *ab ovo*.

Горацій, я знаю, не рекомендує цього прийому; але поважний цей чоловік говорить тільки про епічну поему або про трагедію (забув, про що саме); — а якщо це, окрім усього іншого, і не так, прошу в містера Горація вибачення, — бо в книзі, до якої я приступив, я не збираюсь обмежувати себе ніякими правилами, хай то навіть правила Горація.

А тим читачам, у яких немає бажання заглиблюватися в такі речі, я не можу дати кращої ради, як запропонувати їм пропустити частину цього розділу, що залишається; бо я заздалегідь оголошую, що вона написана тільки для людей допитливих і зацікавлених.

— — — — — Зачиніть двері. — — — — — Я був зачатий у ніч із першої неділі на перший понеділок місяця березня, року Господнього тисяча сімсот вісімнадцятого. Із цього приводу в мене відсутні всякі сумніви. — А такими детальними відомостями відносно події, що сталася до мого народження, маю завдячувати я іншому маленькому анекдоту, відомому тільки в нашій сім'ї, але нині оголошуваному для кращого з'ясування цього пункту.

Треба вам сказати, що батько мій, який спочатку вів торгівлю з Туреччиною, але кілька років тому залишив справи,